

Olaszország az első világháborúban¹

2021 nyarán jelent meg a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány kiadásában Horváth Jenő könyve az első világháborús Olaszországról. A cím (*Olaszország az első világháborúban*) sokat, egy fontos hiánypótló alkotást ígér, hiszen a szerző helyesen állítja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia délkeleti szomszédjáról igen kevés információ érhető el magyar nyelven. Különösen akkor, ha meg szeretnénk ismerni az olasz álláspontot. Az angol, a francia és a német szakirodalom egyik rákfenéje, hogy szinte kizárólag a nyugati frontra koncentrálnak, esetleg még kitér egy-egy különleges vállalkozásra, például Gallipolira, de a Monarchia egyik fő hadszíntere a nyugati monográfiákban is csak sokadrangú tényezőként szerepel, ha egyáltalán felbukkan. Ezzel ellentétben az olasz irodalom szinte kizárólag Isonzóra, Piavére, a saját hegyvidéki harcokra koncentrálnak, és az olasz kutatók alig törődnek a félszigeten kívüli eseményekkel, pedig az olasz katonák máshol is jelen voltak. A magyar igényeknek megfelelően itthon az orosz, illetve a román és a balkáni front is előbukkan, de az olasz frontról szinte csak a Monarchia szemszögéből olvashatunk valamit.

Horváth Jenő tehát egy jelentős rést próbál betömni. A szerző diplomáciatörténeti és hadtörténeti megközelítésből vizsgálja témáját, amit nem az olasz hadba lépéssel, hanem a hármasszövetség, illetve a 20. század eleji olasz „boldog békeidők” bemutatásával kezd. Az előzmény fontos szerepet kap, mivel így válik érthetővé számos olasz világháborús döntés, de leginkább az, hogy miért az antant oldalán léptek be. A szerző nézőpontja néhol ugyan italoofilnek tűnik, de csak a nemzetközi kapcsolatok vizsgálatának klasszikus szabályait követi azzal, hogy nemzeti érdekekben, nem az emberekre vonatkozó etikai szabályok alapján cselekvő nemzetközi aktorokban gondolkodik. Az olasz külpolitika megértéséhez pedig hangsúlyozottan szükség van erre a látásmódra. Szintén növeli a munka értékét, hogy a könyv nem a padovai fegyverszünettel, hanem a békekonferencia alatti olasz törekvések bemutatásával, majd az első Mussolini-kormány kinevezésével ér véget. Ez egyrészt reflektál arra az elterjedt nézetre, miszerint a világháború nem ért véget 1918 novemberében, hanem a különféle nézeteltérések megoldása érdekében a „béke” alatt is folytatódott a küzdelem. Az olaszok esetében fegyveres és diplomáciai eszközökkel. Ez utóbbi befejező rész viszont kissé elnagyolt. Eleve a padovai fegyverszünet bemutatásánál alig sikerült meghaladni Nyékhegyi Ferenc igencsak pártos beszámolóját, és épp annak az olasz nézőpontnak az ismertetése maradt el, amely segített volna megérteni, mit gondolt az ellenfél az 1918. november 3–4-i történésekről. Hasonlóképpen a háború utáni olasz érdekérvényesítési kísér-

¹ Horváth Jenő: *Olaszország az első világháborúban*. Bp., Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány, 2021. 334 p.

letekről is lehetett volna többet szólni. Igaz, erre a rövidségre ménség, hogy a fegyverszünetet követő események az *Epilógus*ban kaptak helyet.

A munka öt részre tagolódik. Az előzmények ismertetése szükséges (9–37. p.), hiszen az első világháborús események értelmezése, bemutatása lehetetlen a gazdasági potenciál, a társadalmi feszültségek, vagy akár a politikai hagyományok ismerete nélkül. A *semlegesség időszaka* 1914 nyarától az olasz hadüzenetig terjedő időszakot elemzi (37–114. p.). A szerző egyrészt támaszkodik a korábbi kutatásaira, viszont az esetleges ismétlések cseppet sem feleslegesek, mivel az olasz diplomácia és az olasz hadsereg hiányos felkészülésének megértéséhez valóban szükséges ez az aprólékosság. A világháborús harcokat két nagy blokkban (115–230., 231–288. p.) mutatja be a szerző: Luigi Cadorna és Armando Diaz főparancsnoksága valóban eltért, így a megkülönböztetés indokolt. Az utolsó rész a már említett *Epilógus* (289–306. p.).

A könyv nagyon fontos, hiánypótló munka. Elolvasását mindenképpen ajánlom, viszont a monográfiának vannak korlátai, amelyekre mindenképpen ki kell térnem. Egyrészt ismeretterjesztő, csupán pár magyarázó jegyzet szerepel benne, a végén található bibliográfia pedig nem elegendő, hogy megállapításait ellenőrizzük, így a tudományos igényű olvasók, a „szakma” számára használhatatlan. Ezenfelül a mű szempontjai már meghaladottak. A kötet a diplomáciai és a hadtörténeti fókuszon túl csupán a propaganda és a hadifogság, vagy a menekültkérdés terén tekintget ki az „emberközpontú” témákra, de az utóbbi pár évtized kutatásai ismeretében sokszínűbben is be lehetett volna mutatni az első világháborús Olaszországot. Különösen hogy a szerző komoly ismeretekkel és kutatási eredményekkel rendelkezik a gazdaságtörténet terén, a bibliográfia alapján ismeri a vonatkozó műveket, így némi életmódtörténetet be lehetett volna csempészni a kötetbe. Azért is hiányolom mindezt, mert az olasz háország bemutatása, a polgári lakosok életkörülményeinek elemzése a hadba lépést követően teljesen kimaradt. A cím és a téma meghatározása így többet ígér, mint amit kapunk, hiszen Olaszország nem csak a politikusokból és a hadseregből áll, a háországot is felöleli a megjelölés. Ráadásul itt némi komparatív megközelítéssel közel lehetett volna hozni az olvasóhoz a hétköznapi problémákkal küszködő olasz polgárt, akinek a háború végére szintén meg kellett tapasztalnia a jegyrendszert.

Hasonlóképpen nagy hiányossága a kötetnek, hogy szinte kizárólag a hagyományos olasz tematikára, vagyis a tulajdonképpeni olasz frontra koncentrálnak, mindössze pár mondat erejéig bukkannak fel a balkáni expedíciós erők. Ráadásul a nyugati front tekintetében, az önkéntesség esetében (110. p.) arról is elfeledkeznek, hogy már jóval az olasz hadba lépés előtt, pont a szerző által is említett garibaldista hagyományoknak megfelelően, Giuseppe Garibaldi unokái társaságában számos olasz harcolt és áldozta életét az antant oldalán. Valóban nem az önkéntesek alkották az olasz had magját, de az önkéntesség a többi európai hadseregben sem volt számottevő. Ennek illusztrálására is jól jött volna egy komparatív elemzés, egy táblázat, vagy legalább egy adatsor. Hasonlóképpen problémának tartom, hogy az oroszországi olasz intervenció kérdése teljesen kimaradt, miközben nagyon jó a kérdés szakirodalmá, például a szerző által is használt, Raoul Pupo szerkesztésében, 2014-ben megjelent *Vittoria senza pace* című kötet.² Ez a téma a Monarchia olasz nemzetiségű katonáit is érinti, mivel 1917–1918-ban jórészt belőlük szervezték meg a bolsevikokkal szemben bevetett alakulatot. Ehhez hasonlóan az irredentakérdés, a határ menti olasz lakosság szerepvállalásának a bemutatása is hiányos. Egy utalást sem találtam arra, hogy ugyan léteztek irredenták, sokan

2 *Vittoria senza pace. Le occupazioni militari italiane alla fine della Grande Guerra*. A cura di Raoul Pupo. Roma, 2014.

be is léptek az olasz hadseregbe, de a Monarchia olaszai közül a többség vagy a Monarchia katonájaként harcolt, és legalább olyan jól, mint a többi nemzetiség tagjai; vagy egyszerűen otthon megszenvedte az olaszellenes propagandát.

Szintén a hagyományos megközelítésre utal, hogy a szárazföldi erők hadműveletei uralják a világháborús részt. A szerző ugyan helyesen megjegyezte, hogy az Adria mellék-hadszintér volt, de 1915-ben itt a szerb hadsereg kimentésén túl is zajlottak érdekes események, illetve a háborús gazdaság működtetésében kulcsfontosságúnak bizonyult a kereskedelmi flotta, amely jelentős veszteségeket szenvedett el. Ráadásul Ezio Ferrante munkájában – amelyet a szerző is használt – a haditengerészeti doktrína, a kereskedelmi flotta veszteségei és tevékenysége, a haditengerészeti légierő szerepe és számadatai is szerepelnek.³ Ezek pedig teljesen kimaradtak a kötetből, pedig lehetett volna beszélni ezekről a kérdésekről. Lásd például a 97. oldalon „Az olasz repülőgépgyártás nehezen indult...” kezdetű mondatot. Itt például össze lehetett volna hasonlítani a Monarchia és az olasz fél rendelkezésére álló repülőgéppark adatait, és azonnal kitűnt volna az olaszok előnye, amit ki is használtak.

Érthető, hogy a gyarmatok világa háttérbe szorult, mivel ez a hadszíntér nem volt annyira eseménydús. 1914 augusztusában viszont, amikor már nyilvánvalóvá vált az olasz szimpátia az antant irányába, Líbiában a török és a szenusszi propaganda hatására felkelés tört ki, aminek eredményességét jelzi, hogy 1915. január 1-jére az olasz uralom kizárólag Tripoliszra és Homsra szorítkozott. Viszont később Porto Bardia a német tengeralattjárók kényelmes bázisa lett, így 1916. május 5-én ezt szabályszerűen vissza kellett foglalni. Ennek fényében pedig ki lehet jelenteni, hogy a Luigi Cadorna által felvázoltakhoz képest az olasz érdekek védelmében némileg összetettebb tevékenységre volt szükség annál, mint hogy az Isonzó mentén újabb és újabb támadásokkal erőszakolják ki az áttörést.

Horváth Jenő munkájának egyik érdeme, hogy helyenként egészen friss szakirodalmat is használt, például Sonia Residori monográfiáját,⁴ amivel kiváltotta az immáron igen-csak meghaladott, 1930-ban megjelent kétkötetes, *Hadifogoly magyarok története* című munkát.⁵ Ez utóbbinak ugyanis sajnos még mindig nincs alternatívája magyar nyelven. A hadifogolykérdéshez kapcsolódva viszont felvetődik, hogy a szerző miért nem használta a téma legfontosabb szakirodalmát, Giovanna Procacci könyvét (első megjelenése óta a kötet számtalan kiadást megért).⁶ Meg is látszik a hiány, mert a szerző például egyáltalán nem tér ki arra a sokszor még Olaszországban sem ismert kérdéskörre, miszerint az olasz katonai és polgári hatóságok – az antanthatalmak közül egyedül – azért nem engedték az olasz nemzetiségű hadifoglyok segélyezését, mert ezzel is el akarták tántorítani a fogságba eséstől a katonáikat (még Diaz főparancsnoksága idején is dezertálásként bélyegezték meg a fogságba esést). Ezt követően pedig az olasz propagandaszolgálat szinte kéjes örömmel terjesztette a második világháborús holokauszt-túlélőkhöz hasonló olasz hadifoglyokat ábrázoló fotókat a hátszágai lakosok és a harcoló hadsereg soraiban mint a Monarchia elvetemültségének bizonyítékát. Ezenfelül a hadifoglyok hazaengedésének bemutatása is elnagyolt, mivel az elhúzóódó olasz igazoltatási eljárás következtében az olasz hadifoglyok sok esetben később térhetett haza, mint például a magyar.

Szintén sajnálatos Marco Mondini munkásságának a teljes mellőzése. Pedig legalább a kétnyelvű, nemzetközi együttműködésben megjelent munka hasznos lett volna a

3 Ferrante, Ezio: *La grande guerra in Adriatico. Nel LXX anniversario della vittoria*. Roma, 1987.

4 Residori, Sonia: *Nessuno è rimasto ozioso. La prigionia in Italia durante la Grande Guerra*. Milano, 2019.

5 *Hadifogoly magyarok története*. I-II. Szerk.: Baja Benedek – Pilch Jenő – Lukinich Imre – Zilahy Lajos. Bp., 1930.

6 Procacci, Giovanna: *Soldati e prigionieri italiani nella grande guerra*. Roma, 1993.

Monarchia által megszállt területek sorsának bemutatásához.⁷ Szintén szakirodalmi hiányosságokra utal az olasz hadsereg hármas szövetségén belüli tevékenységének bemutatása. Massimo Mazzetti vonatkozó munkái a maga idejében korszerűnek számítottak,⁸ de Maurizio Ruffo kötete elődjeihez képest sok újdonságot tartalmaz.⁹ Például a szerző állításával ellentétben („Évszázadokon át összefüggő erődrendszert építettek ki”, 99. p.) az Alpokban csak Napóleon példájából okulva kezdődött meg az erődépítés, viszont ezen 19. századi kezdeményezés eredményét a 20. század elején már nem lehetett katonailag hasznosítani. Az első világháború olasz és osztrák–magyar erődjeinek az építése csak a 20. század elején kezdődött el.¹⁰ Luigi Cadorna 1914-es és 1915-ös hadműveleti terveinek ismertetése korrekt, de a 104. oldal térképe félrevezető, ugyanis a Trieszt felé indított offenzívát jelölő nyíl hiányzik róla. Ide a 3. hadsereg egy részének kellett volna eljutnia.¹¹

Az olasz hadműveleti tervezési és felkészülési folyamat ismertetése során a szerző kiegyensúlyozottan, kritikával, de a lehetőségeket figyelembe véve viszonyult Cadorna elképzeléseihez. Ez méltánylásra érdemes szempont, mivel Cadorna megítélése igencsak ellentmondásos, így a korrekt, objektivitásra törekvő elemzés üdvözlendő. Talán csak egy ponton nem értek egyet a szerzővel: Cadorna esetében az 1914. szeptemberi direktíva elkészítésekor még valóban hivatkozhatunk a többi európai kollégájára, miszerint ők sem vették figyelembe az újfajta háború szabályait. A szerző viszont azt elfelejtette megemlíteni, hogy a hadba lépés csak 1915 májusában történt, addig Cadorna pontosította a terveit, és tanulhatott volna a többi fronton tapasztaltakból, de nem tette (102. p.). Ráadásul Cadorna ilyen irányú felmentése 1914-es tevékenysége kapcsán sem állja meg a helyét, mert az orosz–japán háború során már alkalmazták a modern hadviselés új eszközeit, és erről a konfliktusról mindegyik európai vezérkar a helyszíni megfigyelőinek köszönhetően részletes beszámolókat kapott. Cadorna tehát – európai kollégáihoz hasonlóan – valójában nem információhiányban szenvedett, hanem figyelmen kívül hagyta a már közel 10 éve rendelkezésre álló tanulságokat.

Horváth Jenő valóban fontos és hiánypótló munkájában a már korábban említett és jórészt szakirodalmi hiányosságokra visszavezethető hibákon túl téves, félrevezető megfogalmazásokkal és kisebb elgépelésekkel is találkozhat az olvasó. Szerencsére a besaglieri (a bersaglieri helyett, 63. p.) vagy a Sabatino (Sabotino helyett, 120. p.) mind olyan tévesztés, ami nem súlyos, mert a művet olvasva számtalanszor találkozunk a helyes formával. Arra viszont sehogy sem sikerült rájónnom, hogy III. Viktor Emánuel melyik kastélyába ment vakációzni, mert nem létezik olyan, hogy Roncogli. A szerző valószínűleg Racconigire gondolt (112. p.). Carlo Fasciotti bukaresti olasz követ tisztségét biztosan nem szándékosan tévesztette el a szerző, mivel Horváth Jenő rutinos diplomáciai szakértőként jól tudja, hogy a nagyhatalomnak számító Olasz Királyság csak követséget tartott fent Romániában, így ennek élén is legfeljebb követ állhatott (53. p.). A szerző állításával ellentétben az Olasz Királyságban nem az 1870-es években, hanem 1862-ben vezették be az általános hadkötelezettséget

7 *I disarmati. Profughi, prigionieri e donne del fronte italo-austriaco. The Disarmed. Refugees, Prisoners and Women of the Austro-Italian Front.* A cura di Étienne Boisserie – Marco Mondini. Rovereto, 2020.

8 Mazzetti, Massimo: *L'esercito italiano nella Triplice Alleanza.* Napoli, 1974; Mazzetti, Massimo: *I piani di guerra contro l'Austria dal 1866 alla prima guerra mondiale.* In: *L'Esercito Italiano dall'unità alla grande guerra (1861-1918).* Roma, 1980. 161–182.

9 Ruffo, Maurizio: *L'Italia nella Triplice Alleanza. I piani operativi dello SM verso l'Austria-Ungheria dal 1885 al 1915.* Roma, 1998.

10 Uo. 130.

11 Uo. 164–178.

(90. p.); illetve az olaszok 1918. november 3-án érkeztek Triesztbe, miközben a 280. oldalon a szerző októbert írt. Massimo d'Azeglio sohasem volt az Olasz Királyság első miniszterelnöke (109. p.); a szerző állításával ellentétben (75. p.) az 1915-ös londoni egyezmény nemhogy nem rendelkezett Fiume sorsáról, de az 5. cikkely után található II. megjegyzés azt név szerint a horvátoknak juttatandó területként tartotta számon. Egy, a tévhitek tisztázására törekvő munkában nem túl szerencsés a „természetes határ” fogalom magyarázat nélküli használata, különösen ami a Brenner-hágót illeti (például 99. p.). Rendszeres tévesztés a haderőnem és a fegyvernem keverése, miközben ezek nem szinonimák (91. p. vagy 96. p.), illetve egy megtévesztő megfogalmazásra is hozok példát Gorizia kapcsán: „a bécsi kongresszussal (1815) Ausztriához került, majd a Velence tartománynak Olaszországgal való egyesítése után is Bécs fennhatósága alatt maradt város romokban álló központjában...” (168. p.). Ezzel csak az a probléma, hogy Gorizia már a 16. századtól Habsburg-birtok volt, sőt az örökös tartományok részét képezte, vagyis a bécsi kongresszus a napóleoni elcsatolásokat követően legfeljebb helyreállította a történelmi állapotot, míg a szerző megfogalmazása teljesen más sugall! Az viszont már a szerkesztői munka hibája, hogy Giorgio Mortara műve ugyanazon az oldalon kétszer is szerepel a bibliográfiában (314. p.).

Horváth Jenő könyve valóban fontos és hiánypótló írás, de érdemes lenne javítani a hibáit és szélesebb kitekintést nyújtani az olasz háttérre, illetve az olasz hadsereg számára is fontos hadszínterekre. Ezeket a hiányosságokat érdemes javítani egy esetleges második, javított kiadás esetén.

Juhász Balázs*

---

* A szerző az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszékének adjunktusa (1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8., juhasz.balazs@btk.elte.hu).